

HACI BEKTAŞ-I VELÎ TÜRBESİ'NDE BULUNAN SEMBOLLER VE ANLAMLARI

Sadberk ERSOY¹ Sezgin ERSOY²

ÖZET

Simge ve semboller tarih boyunca kültürlerin ve kurumların düşüncelerini ifade eden bir dil olarak kullanılmıştır. Değerlerin ifadesinde kelime ve isim kullanmak yerine simge ve imgeler kullanmak teolojik ve kült boyutunda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin İslamiyet'te Allah; yaratılmış ve benzeri olan herhangi bir isim ile ifade edilmemektedir. Esmâü'l-Hüsna olarak bilinen isimler dışına çıkmamaya özen gösterilir. Ancak yazılı ve sözlü eserlerde Allah isminin sembolleri bulunabilmektedir.

Anlam biliminin yanında skolastik, hermenötik, masonlukta ve kısmen de olsa İslamiyet'te kelimeler ilmi içerisinde simgelere rastlanmaktadır.

Anadolu Türklerinin kullandığı simge ve semboller; Orta Asya'dan taşınan kültür ve bu kültürün Hristiyanlık ve Musevilik gibi dinlerle etkileşimi sonucu oluşmuştur.

Çalışmamızda Hacı Bektaş-ı Veli Türbesi'nde yer alan ve değişik zamanlarda eklenmiş olan simge ve sembollerin açıklaması yapılmıştır. Bu semboller hakkında yapılan araştırmaların incelenmesi sonucunda elde ettiğimiz bilgileri sunmayı amaçlamaktayız. Bu bilgiler ışığında kullanılan sembollerin irdelemenin faydalı olacağına inanıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Semiyoloji, Simge, İmge, Anlambilim, Hacı Bektaş-ı Veli.

GİRİŞ

Bir duygu, düşünce, ihtiyaç, bilgi gibi mesajların kişiler arası aktarımını iletişim olarak tanımlayabiliriz. Ancak iletişimi açıklayacak daha fazla ve geniş tanımlara ihtiyaç duymaktayız. Bu sebepten iletişimi bir yaklaşım olarak tanımlamalıyız. Bir kaynaktan bir mesajın (bilgi, duygu, düşünce, fikir, ihtiyaç, v.b.) bir kanal yolu ile bir alıcı veya alıcılara aktarım yöntemi olan iletişimde mesajın doğru bir kanalla aktarımı önemlidir. Bu kanallardan en önemlisi kuşkusuz ki dildir. Sözlü iletişimde mekân kavramı önemlidir. Aktarılmak istenen mesajın iletilmesinde mekân örtülü bir etkiye sahiptir. Mekânın kurgusu anlatılmak istenen düşünceleri bir doğrultu üzerinde kurgular. Mekânlar anlatılmak istenen hususu diğer anlam ve etkilerinden arındıran bir özellik gösterir.

Ancak dil en çok kullanılan iletişim aracı olmasına rağmen zaman, mekân, toplum ve kültür farklılıklarıyla değişikliğe uğramaktadır. Buna karşı bu unsurlara istinaden değişikliğe uğramadığı düşünülen diğer bir mesaj aktarımı ise sözsüz iletişimidir. Bu iletişim türünün sembollerle aktarımı da mümkün olabilmektedir.

İletişimin temel bir yönünü de sözsüz iletişim oluşturur. Başka bir ifadeyle yaşam içinde gerçekleştirilen ilişkilerde başvurulan semgesel kodlar içerisinde sözsüz olanlar anlam oluşturma ve paylaşmada çoğu kez bilincinde olmaksızın ama kaçınılmaz olarak sürekli kullanılırlar (Tosun, 1999: 14).

Sözsüz iletişim dediğimizde; giyim kuşam, müzik, davranışlar, jest ve mimikler sayılabilir. Ancak en küçük yapı içerisinde en fazla anlam yüklenebilen araç sembollerdir.

Sembol, kendisinden başka bir gerçeğe dikkat çeken, bir şeyin yerine geçen veya onu tasvir eden bir nesne, bir fiil veya insanlar tarafından yapılmış herhangi bir işarettir (Kimpel, 1954: 132; Hinnels, 1984: 316; Be- van, 1962: 244; Atasagun, 2001: 167).

Simge ve semboller aslında birer iletişim teknolojisidir. İletilmek istenen mesajlar kendi toplum değerlerine ait olmak kaydıyla tüm zamanlarda aynı anlamı ifade eder.

Semiyotik ya da diğer adıyla semiyoloji; simge, sembol ve işaretlerin yorumlanmasını, üretilmesini veya işaretleri anlama süreçlerini içeren bütün faktörlerin sistematik bir şekilde incelenmesine dayanan bir bilim dalıdır. Değişik işaret sistemlerine dayanan anlam ve bildirim konularını inceler. Modern semiyotik başlıca iki kaynağa dayanır. Bunlardan birincisi Ferdinand de Saussure'e ait 1916'da yayımlanan Genel Dilbilim Dersleri, ikincisi ise Charles Sanders Peirce'ın yazılarıdır. Kültürel kodlara, geleneklere ve metni anlam süreçlerine göre düzenlenmiş işaret sistemleri diye nitelenen her şey semiyotiğin inceleme alanına girmektedir. Semiyotik bugünkü

¹ Öğretmen, eğitimci.

² Dr., Marmara Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi.

anlamda ilk defa John Locke tarafından 1960 yılında 4 ciltte yayınladığı "Essays Concerning Human Understanding" başlıklı eserde kullanılmıştır. Semiyoloji, yapısalcılığın modeli olarak düşünülmektedir (www.turkcebilgi.com).

Göstergebilim (Semiyoloji); diller, düz- güler, belirtiler vb gibi gösterge dizelerini inceleyen bilimdir (Guiraud, 1994: 17).

Göstergeler kuramı üzerinde; 17. ve 18. yüzyıllarda kendine araştırma alanı bulan ve felsefeci olan John Locke, Matematikçi Jean Henry Lambert, Dil Felsefeci Joseph Maria, Hoene-Wronski, Çek Matematikçi Bernhardt Bolzano, Edmund Husserl gibi bilim adamları çalışmalarda bulunmuşlardır (Rıfat, 2005; Özgür, 1998).

Görsel göstergebilim kuramının gelişmesinde Fransız düşünür Roland Barthes'in çalışmalarının önemi büyüktür. Algirdas- Julien Greimas, 1984'te Fransız göstergebili- minin yayın organı "Actes Semiotiques" adlı bilimsel dergide yayımladığı bir incelemede görsel göstergebilimini betimsel göstergebi- limle birlikte ele alarak tanımlar. Ona göre görsel göstergebilim, fotoğraf, resim, grafik gibi bir yüzeyi kullanan yapıların incelenmesidir (Karahan, 2004: 75).

Göstergebilim kavramı etrafında Hacı Bektaş-ı Veli Türbesi'nde yer alan ve değişik zamanlarda eklenmiş olan simge ve sembollerin açıklaması yapılmıştır.

Skolastik düşüncede, hermenötik anlam bilgisinde, masonlukta ve kısmen de olsa İslamiyet'te kelim ilminin içersinde simgelere rastlanmaktadır. Alevi-Bektaşiliğin, Orta Asya'dan taşınan kültürü ile birlikte aynı zamanda Hristiyanlık ve Musevilik gibi dinlerin canlı olduğu Anadolu'da ortaya çıkması simge ve sembollerini önemli ölçüde içerisinde barındırdığını göstermektedir.

1950 yılında Mayanas Üniversitesi'nde verilen bir konferansta Alman Eğitim Bakanı Hellpachinpek şu kelimeleri ifade etmişti: "Muhtelif muhitlere ait olan sembollerin ihtiva ettiği özel bir kuvvet ki, insanları, bu sembolün ifade ettiği tasavvuru gerçekleştirmeğe teşvik eder" (Schimmel, 1954: 3).

Durkheim'in din analizi ise; dini sembollerin anlamı ya da içeriği (kutsallığı) ile dinin fonksiyonlarından biri (toplumu bütünleştirmesi) arasındaki temel bir karışıklığa dayanır. Berger, dini sembollerini; nesnelleştirme, somutlaştırma ve içselleştirme süreçleri tarafından üretilen psiko-sosyal yansımalar olarak görür (Davis, 2004: 231).

Tarihi dinleri incelediğimizde Hinduizm'de inek, canlı olan her varlığın simgesidir. Zerdüşterler başta "ışık" simgesi olarak ateşi kullanmışlar fakat bu sembol zamanla anlamını kaybetmiş ve bu ateş sembolü Tanrı'nın yerini almaya başlamıştır.

Svetlana Nesterova çalışmasında, Mevlânâ'nın Mesnevisi'nin müstakil bir çalışma olmaktan ziyade tasavvuf geleneğinin bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Tasavvuf metinlerinde geleneksel olan metaforik ve sembolik dil kullanıldığını ve bunların bir dinî öğretinin geliştirdiği metafizik tasvirlerin açıklanmasında en doğru yol olduğunu açıklamıştır.

Anadolu tasavvuf edebiyatında sıkça kullanılan metaforların sunulmasında mecazlar bilişsel işlevi yerine getirirken, semboller daha çok ontolojik statü tanımak için kullanılmaktadır (Nesterova, 2011).

Bahtiyar (2004: 33) çalışmasında dinde sembollerin, ilahî hakikatlerin nakil vasıtası olduğunu, bunların varlığın yüksek hallerinden kaynaklandığını ve bunu bizim bu hallere taşıyarak dönüştürdüğümüzü belirtmiştir.

Ricouer'a göre, (2007: 82) dinsel simge; söylemin bağımsız bir ürünü olan metafor- dan bütünüyle farklıdır. Simgeler sözlü olduğu kadar görsel olarak da betimlenebilir. Görsellik olarak imgeler düşüncelere yakın durmaktadır, metaforlar ise henüz simgelerden ayırt edilemeyen dilsel ifadelerdir. Ona göre, simgeler değişmez olsaydı, metaforlar her zaman yeniden yaratılırdı.

Neo-Durkheimci olan Neo-Muhafazakâr Daniel Beli ile Neo-Marksist Frederic Jameson toplumsal bağı restore etmek için dini sembolizme başvurmanın gereğini vurgulamaktadırlar (Thompson, 1993: 451; Bodur, 1994: 167).

HACI BEKTAŞ-I VELİ TÜRBESİ

Bütün bu bilgiler doğrultusunda çalışmamızın konusu olan Hacı Bektaş-ı Veli Türbesi'nde bulunan semboller açıklanmaya çalışılacaktır. Türbenin yapısı ve tarihi kısaca tanıtılarak, söz konusu sembollerin durumu hakkında bilgi verilecektir.

Nevşehir'in Hacıbektaş ilçesinde bulunan türbe hem Alevi hem Sünni Müslümanlar tarafından ziyaret edilmektedir.

Hacı Bektaş-ı Veli Türbesi'nde yer alan bilgiye göre Hacı Bektaş-ı Veli Türbesi Nevşehir iline 60 km uzaklıkta olan Hacıbektaş ilçesinde yer almaktadır. Türbeye Çatal Kapı ismi verilen kapıdan girilmektedir. Bu kapı Nadar Avlusu'na açılmaktadır. Bu bölümden sonra sırasıyla Üçler, Altılar ve Kırklar Kapısı adı verilen kapılar bulunmaktadır.

Nadar Avlusu'nda en dikkat çekici yapı 1902 yılında Feyzullah Dedebaba döneminde yapılmış olan Üçler Çeşmesi'dir. Nadar Avlusu'ndan ikinci bölüme yani Dergâh Avlusu'na geçilmektedir. Bu avluda Ars- lanlı Çeşme bulunmaktadır. Klasik Mısır sanatı anlayışında İskenderiye mermerinden yapılmış olan arslanın, Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın kızı olan Kara Fatma Hatun tarafından 1853 yılında dergâha hediye olarak gönderildiği kayıtlarda yer almaktadır. Arslanın içine yerleştirildiği esas çeşme bölümü ise 1554 yılında Silistre valisi Malkoç Bali Bey hayratı olarak yakınları tarafından yaptırılmıştır.

Dergâhta; Aş Evi, yeniçeriler tarafından kutsal kabul edilen Karakazan'ın bulunduğu mutfak ve karşısında meydan yer almaktadır.

Meydan Evi Bektaşiliği benimseyen kişilerin "yol" a girme törenlerinin yapıldığı ve çeşitli sorunların tartışıldığı yer olmuştur. Meydanı çevreleyen duvarlarda çeşitli resim ve semboller bulunmaktadır.

Meydan Evi'nden çıkışta "Altılar Kapısı" bulunmaktadır ki bu avluya aynı zamanda Hazret Avlusu da denilmektedir.

Dergâh içinde aynı zamanda Bektaşiliği kurumsallaştıran Balım Sultana ait türbe yer almaktadır. Kutsal kabul edilen Kara Dut ağacı burada yer almaktadır. Sırasıyla Pir Evi, Ak Kapı ve dergâha hizmet etmiş kişilere ait mezarlar bulunmaktadır. Çilehane yine bu alanda yer almaktadır (www.kapa-dokyaweb.com).

TÜRBEDE BULUNAN SEMBOLLER

Hû

Sembol ve kavramların incelenmesinde öncelikle Alevi-Bektaşî kültüründeki selamlaşma eylemini açıklamak gerekmektedir.

Hû kelimesi "o" işaret sıfatına karşılık gelmektedir. İslamiyet öncesi inanışta Güneş dini hükmünde Türkler yaratıcıya çok saygı gösterirler ve onun adını ancak ibadethanelerde anarlarken diğer zamanlarda ve günlük hayatta yaratıcının adı "O" şeklinde ifade edilirdi.

Alevi-Bektaşî kültürünün Türk kültürü ile doğrudan ilişkisinden dolayı Hû selamlama olarak tercih edilmiş olabilir.

Tasavvuf açısından incelediğimizde ise çokluk görüntüsünün ardındaki, öz'deki teklik boyutudur. Yaratanın vahdet-i vücud ile açıklanan varlığı; var olan her şeyin yaratıcının bir parçası olduğu inancı Hû kelimesinin kullanılmasıyla ilişkilendirilebilir.

Hû kelimesinin Anadolu tarihinde yer alan Enel-Hak inancının bir göstergesi olarak kullanıldığı da düşünülebilir. Hallac-ı Mansur'un ölmeden önce söylediği *"Ya Rabbi canımı alan bu kullarını bağışla; çünkü onlar senin bana gösterdiğin sırlarından haberdar değiller, senin bana gösterdiklerini onlar göremezler, bilemezler"* sözü Hû kelimesinin selamın ötesinde bir anlam ve sembol olduğunu düşündürmektedir. Bu inancın en büyük temsilcileri Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Niyâzî-i Mısırî gibi büyük Türk-İslam düşünürleridir.

Allah'ın sadece Allah ismi ile hitap edilmesini istediğini bazı Kur'an ayetlerinden anlamaktayız. Esmâü'l-Hüsna olarak bilinenler ise yaratıcının sıfatlarını anlatan yalnızca birer sembollerdir. Sufi inancında ise Allah ismini karşılayan yegane söz Hû kelimesidir ve bu kelime yaratıcıyı sembolize etmektedir.

BEKTAŞİLİKTE TAHTA ASA VE KILIÇ

Bir Altay efsanesine göre yerin göbeğinde, her şeyin merkezinde yeryüzünün bütün ağaçlarının en yükseği olan ve Tanrı'nın ikametgâhına dokunan kocaman bir çam büyümektedir. Bazen bu dünya ağacını, şamanların davullarının üzerinde de görmek mümkündür. Yine Abakan Tatarları'na göre, dünyanın ortasında demir bir dağ vardır ve bu dağın üzerinde de yedi dallı beyaz bir kayın ağacı dikilidir (Işık, 2004: 89; Har- va, 1959: 225).

Tatarlar bu kutsal kayından şöyle bahsederler: "Altın yapraklı kutsal kayın! Sekiz gölgeli kutsal kayın! Dokuz köklü, altın yapraklı, Bay-kayın (mübarek kayın)..." (Işık, 2004: 89).

Dede Korkut hikâyelerinde Oğuz Kağan'ın bir ağaç kavuğunda doğduğuna, eşlerinden birinin gökten indiğine, diğerinin ise yeryüzünün derinliklerinden sunulduğuna inanılmıştır. Bu yüzden Türkler'in gök ve yerin tüm kuvvetlerine sahip olduğu inancı yerleşmiştir. Diğer bir eşinin ise bir adada gök renkli gözlere sahip olduğu belirtilmiştir. Gök renginin Tanrı'yı sembolize eden bir renk olduğunu Oğuz Kağan Destanı'ndan bilmekteyiz.

Şekil.1.

Çuvaşya bayrağı ve Yaşam Ağacı figürü

Dünya ağacı sembolizmi ile gök ve yer arasında merdiven veya köprü kurmak mümkündür. Çünkü bunlar bir dünya merkezinde yükselmekte idi. Bu anlamda, dünya ağacı sembolizminde birçok dini fikir de bulunmaktadır. Bir taraftan o sürekli olarak yenilenmekte olan evreni, kozmik hayatın tükenmez kaynağını, kutsalın mükemmel olarak hazinesini temsil ederken, diğer yandan da gök veya gezegenlere ait gökleri temsil eder (Işık, 2004: 95).

Eski Yunan'da birçok yıldız, ağaçlarla sembolize edilirdi. Bunlardan en bilinen örneği Sirius yıldızı Alevi-Bektaşî kültürü ve Şamanizm'de kutsal kabul edilen ardıç ağacıyla metaforize edilmiştir.

İslamiyet'in kabul edilmesinden sonra Türk kültüründe ağaç kutsal yerini korumuştur. Hacı Bektaş-ı Veli, Ahmet Yesevi tarafından Anadolu'ya gönderildiğinde, dervişlerden biri ocakta yanmakta olan odunlardan birini alarak Rum diyarına doğru fırlatır. Dut ağacından kesilmiş olan bu odun Rum diyarında Ahmet Fakih tarafından tutularak, daha sonra Hacı Bektaş-ı Veli'nin tekkesini yapacağı yerin önüne dikilir ve bu odun derhal yeşererek bir dut ağacı olur. Günümüzde bu dut ağacının halâ durduğu ve tepe kısmının yanık olduğu inancının yaygın olduğu belirtilmektedir (Ocak, 1983).

Türk geleneklerinde ağaç figürünün yeri oldukça önemlidir. Maddi dünya ile manevi hayat arasında bir köprü olduğu görülmektedir. Tahtacı diye anılan bir kesimin ağaçlar ve ormanlara çok saygı duyduğu bilinmektedir. Alevi inanişinde Muharrem ayında kesinlikle ağaç kesilmez.

Birçok erenin tahta kılıçlarla mucize göstermeleri yine Alevi-Bektaşî menkıbelerinde görülmektedir.

Bugün Anadolu'da da bazı orman ve ağaçların kutsal olduğu şeklindeki inanişlerin yaygın olduğu bilinmektedir. Günümüzde Sünni Müslümanlarda görülmekle birlikte, bu tür inanişlerin daha çok Alevi - Bektaşî kültüründe tamamıyla korunduğu görülmektedir. Anadolu'da ve Balkanlar'da birçok tekke ve dergâhta kutsal sayılan bir ağacın varlığından söz edilmektedir.

Anadolu'da ağaçlara çaput bağlamak, mum yakmak gibi kültlerin Alevi-Bektaşî kültüründeki ağaç olgusuyla karıştırılmaması gerekmektedir. Nitekim Alevi-Bektaşî kültüründe ağaçlar İslami kurallarla uzlaştırılmış, manevi gücü ve Allah'a olan bağı arttıran bir araç olarak görülmektedir.

Hacı Bektaş-ı Veli Türbesi'nde bulunan meşe ağacı yukarıda bahsedilen Hoca Ahmet Yesevi'nin Anadolu'ya ışık yayması için fırlattığı meşale olarak bilinmektedir.

Nadar Avlu: Altın avlu da denilmektedir. Altın kelimesi, Eski Mısır yazılarında arslan figüründe kullanılarak yazılan bir kelimedir. Arslan figürü Alevi-Bektaşî kültüründe kullanılan sembollerden biri olmasına karşın bu felsefenin kurumsallaşmasından önce bu figüre rastlanması ilginçtir.

Evler: "Meydan Evi", Dergâh'ın en önemli bölümlerinden biri olan Meydan Evi, kitabesinden anlaşıldığına göre 1367 yılında Ahi soyuna mensup Murat Bey tarafından yaptırılmıştır. Halk arasında ceme- vi olarak da bilinen Meydan Evi yola girme (tarikata girme), nasip alma ve ikrar verme gibi törenlerin yapıldığı ve Bektaşî öğretisinin yaşatıldığı bir yerdir. Meydan odasının tavanı bingi tekniğinde ve göğün dokuz kat olduğunu simgelemek açısından dokuz kat olarak yapılmıştır. Türkler'de göğün katları 7, 9, 12, 16 ve 17 olarak gösterilmiştir. Eski Türk mimarisi ve Anadolu'da halâ mevcut olan birçok taş evlerde tavan 7 katlı olarak yer almaktadır.

Kapı: Kapılar makam ve meydanların girişinde bulunmaktadır. İç mekân kapılarını eğilmeden geçmek mümkün olmamaktadır. Bu durum aynı zamanda mekânlara saygıdan da kaynaklanan bir davranıştır. Bektaşîlik'te "kapıdan geçmek", bir makama erişmek anlamında kullanılır. Alevi-Bektaşî kültüründe kâmil insan olmanın yolunun 4 kapıya bağlı olduğu ve bu 4 kapıya bağlı 40 makamdaki geçtiği anlaşılmaktadır.

Dergâh içersinde yer alan kapı eşiklerine kesinlikle basılmamalı ve türbe bulunan odalardan geri geri çıkılmalıdır. Bu saygı ifade eden ritüel olarak benimsenmiştir.

SAYILARIN ANLAMI

Üç Rakamı: Üç rakamına dini sembol olarak oldukça sık rastlanmaktadır. Örneğin; Trimurtu diye bilinen üç ilah simgesi, Hinduizm'de görülmektedir. Hristiyanlıkta ise Baba, Oğul ve Kutsal ruh ilk akla gelenlerdir.

Türk-İslam kültürü incelendiğinde ise yine karşımıza birçok örnek çıkmaktadır. Alevi-Bektaşî kültüründe Allah - Hz. Muhammed - Hz. Ali şeklinde bilinmektedir. Osmanlı sancaklarında rastlanan 3 hilâlli bayrağın yine Hak-Muhammed-Ali anlamını taşıdığı rivayet edilir. Barbaros Hayrettin Paşa'nın sancağında yine üçlemeye rastlan- maktadır.

Üçler bazı Alevi-Bektaşî yazı ve şiirlerinde; vücut, can ve ruh olarak da anlatılmıştır.

Beş Rakamı: Beşler olarak rastlanır. Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'dir (Arslanoğlu, 2001: 33).

Bunun dışında Beşler'in dördü dünya, biri insanla ilgili olarak ifade edilir. Dört; ateş, rüzgâr, su ve topraktır. Ateş ve rüzgâr bir, su ve toprak birdir. Aslında dördü bir gömleğe girmektedir ve birdir. Beşincisi ise can'dır. Can, üçlerin toplamıdır. Vücut, kan ve iradenin toplamına can denir, yani insan'dır.

Yedi Rakamı: Yediler olarak rastlanmaktadır. Çorum bölgesinde yaşayan Alevilerde yediler: Allah, Muhammed, Ali, Hatice'tül Kübra, Fatıma'üz Zehra, Selman-ı Farisî ve Kanber'dir (Arslanoğlu, 2001: 33; Er, 1996: 84).

Bazı gruplar için yediler, yedi ulu âşıklardır. Bunlar; Hatayi, Nesimi, Fuzuli, Kul Himmet, Virani, Yemini ve Pir Sultan Abdal'dır (Arslanoğlu, 2001: 33).

Türk inancında, İbrani kültüründe ve Kur'an'da birçok ayette gök katları 7 olarak tanımlanmıştır.

Dokuz Rakamı: Türbe'de tavan 9 kat olarak tasarlanmıştır. Türk inancında genellikle 7 kat olarak tanımlanan gökyüzü, Hacı Bektaş-ı Veli Türbesi'nde 9 kat olarak tasarlanmıştır. Bununla birlikte Martin Dokuzu ifadesi de kullanılmaktadır. Bu terim 12 Hayvanlı Türk takviminde Arslan yılı Alevi- Bektaşî kültüründe önemli olayların yaşandığı bir dönemi ifade etmektedir. Ars- lan yılı olarak bilinir. Hz. Ali'nin doğumu, Hz. Ali ile Hz. Fatma'nın evliliği bu zamanda gerçekleşmiştir. Hz. Hüseyin'in hilâfeti almak üzere arkadaşlarıyla hareket edip, Kerbela vakasının yaşandığı tarihi vermektedir. Bunun yanı sıra Hz. Hasan veya Hüseyin'in doğum tarihi olarak kabul edilir. Bahsi geçen bu konularla ilgili destanlar, menkıbeler ve efsaneler bu zaman dilimini işaret etmektedir.

On iki Rakamı: Onikiler olarak kullanılır. Hz. Ali, İmam Hasan, İmam Hüseyin, İmam Zeynel Abidin, İmam Muhammed Bakır, İmam Cafer Sadık, İmam Musa Kazım, İmam Ali Rıza, İmam Muhammed Taki, İmam Ali Naki, İmam Hasan el-Askeri, İmam Muhammed Mehdi.

Kırk Rakamı: Hz. Muhammed Mustafa, Sidretü'l-Münteha'dan (Miraç'tan) dünyaya döndüğü zaman, Kırklar meclisinin (ceminin değil) kapısına geldi ve o sırada gaipten bir ses işitti: "Habibim, ol meclise dahil ol." Orada 39 kişi bulunuyordu. İçeri girmek üzere kapıyı çaldı. "Kimsin" diye sordular. "Ben peygamberim" dedi, "Bizim yanımızda peygamberin yeri yoktur" dediler. "Ben Muhammed'im" dedi, yine "Biz Muhammed'i tanımıyoruz" dediler, çünkü bu sözlerde hep "benlik" söz konusu ediliyordu. O sırada Cebrail gökten indi ve Allah'tan bir mesaj getirdi: "Habibim, bencilliği bırak ve gönlünü turab et." En son "Ben fukarâ-ı miskinim" dedi. Bunun üzerine kendisini içeriye aldılar. "Siz kimsiniz?" diye sordu. "Biz kırklarız" dediler. "Ben sizin kırklar olduğunuzu nereden bilirim?" dedi. Bunun üzerine "Biz kırklarız; birimiz hepimiz, hepimiz birimizdir. Birimizin kolundan kan aksa hepimizden akar" dediler. Hz. Ali koluna bir neşter vurdu, gerçekten hepsinin kolundan kan akmaya başladı. Bir damla da tavandan damladı, bu orada bulunmayan ve Sidretü'l-Münteha'da Hz. Muhammed'e verilen üzümü keşküle (poşete) koyan Selman'ın kanı idi. Selman-ı Farisi, o meclise katıldıktan sonra Peygamberimiz onun getirdiği üzümünden bir tanesini parmağıyla sıkıp bir maşrapa üzüm suyu meydana getirerek peygamberlik mucizesini gösterdi. Kırkların hepsi bu üzüm suyundan içerek kendilerinden geçtiler ve bunun manevi sarhoşluğu ile ayağa kalkıp dönmeye başladılar. İşte cem törenlerinde içilen dem ve dönülen semah buna dayanmaktadır (Ars- lanoğlu, 2001: 33).

Hz. Muhammed de kırklarla birlikte semah dönerken abası yere düştü, bunu kırk parçaya böldüler ve bellerine bağladılar. Buna kemerbest denildi. Tarikata girenlere kemerbest bağlanması buradan gelir (Er, 1996: 39). Bu olay cem törenlerinde dua eşliğinde aktarılmaktadır.

İŞARET VE SEMBOLLER

Güneş: Allah'ın sembolize edildiği bir şekildir. Işığın kaynağı ve aydınlatan özelliğinden dolayı bu anlamı taşıdığı düşünülmektedir. Kırklar meydanının yüksek tavanı üç kemer tarafından taşınmaktadır. Kemerler arasında yer alan ahşaptan yapılmış iki tam ve iki basık kubbe güneş sembolleri ile süslenmiştir. Meydanı "Hacet (Mürüvvet)

Penceresi" aydınlatmaktadır. Güneş sembolü çoğunlukla arslan resmi ile birlikte kullanılmaktadır.

Hilâl: Oğuz Türkleri'nde ışık Tanrı'yı, yani Gök Tanrı'yı ifade eder. Ulu kişileri "ışığı güneşten alan ay" ile özdeşleştirmek, Oğuzlu atalarımızın önemli inanış betimlemesidir. Şiraz (İran) Alevile- rince yapılan Hz. Ali resimlerinde Ali, hilâl ile güneş'in arasında resmedilir.

Arapça yazılışında hilâl kelimesini oluşturan sözcükler Allah yazılışındaki kelimelerle aynıdır. Osmanlı sancaklarında görülen Zülfıkar ve hilâller Alevi-Bektaşî kültüründeki kutsal üçleme olan Hak-Muhammed-Ali üçlemesini akla getirmektedir. Hilâl sembolüne Hacı Bektaş-ı Veli Türbesi'nde de rastlamaktayız.

Altın Yıldız Motifi: Hacı Bektaş-ı Veli taşı olarak da bilinir. 12 uç notaya sahip olan bu şekilde 12 imam sembolize edilmektedir.

Süleyman Mührü: "Davud Yıldızı" veya "Davud Mührü" veya "Davud Kalkanı" gibi değişik isimlerle adlandırılan (Carl, 1991: 300; Smith, 1907: 653; Atasağun, 2001: 125), altı köşeli veya altı uçlu bir yıldızdır ki, iki eşkenar üçgenin eşit noktalardan birbirini çapraz olarak kesmesiyle meydana gelmiştir. Fakat ne Ahd-i Atik'te ne de Talmud'da bu tabirlerin hiçbirisi geçmemektedir.

Altı köşeli yıldızın, bronz çağından çok daha önceleri bir süs ve bir büyü işareti olarak kullanıldığı görülmüştür. Bazı kültürlerde, Yukarı Mezopotamya ve Britanya'nın bazı bölgelerinde Demir Çağı örnekleri bulunmuştur. Bazen de Yahudiler tarafından zaman zaman lamba ve mühür gibi Yahudi eşyaları üzerinde, herhangi bir özel anlam ifade etmeksizin kullanıldığı görülmüştür (Atasağun, 2001: 125).

Buna dair en eski ve çarpıcı örnek M.Ö. VII. yüzyılda Sidon'da bulunan Joshua b. Asayahu'ya ait bir mühüredir. İkinci Mabet döneminde altı köşeli yıldız, Süleyman Mührü olarak bilinen beş köşeli yıldızla birlikte Yahudi ve Yahudi olmayanlar tarafından sık sık kullanılmıştır. Altı köşeli yıldız, süs amacıyla Ortaçağ'da özellikle X. ve XI. yüzyıllarda Müslüman ve Hristiyan memleketlerinde de kullanılmıştır.

Abdal Musa Türbesi'nde de Süleyman mührü olarak adlandırılan şekilde bir kuyu taşı bulunmaktadır. Barbaros Hayrettin Paşa'nın sancağında yine bu işareti görmekteyiz.

Şekil.2.

Deniz müzelerinde yer alan Barbaros Hayrettin Paşanın kullandığı sancak (<http://www.denizmuzeleri.tsk.tr>)

Bu mühür, birçok İslam eserinde mevcuttur. Yıldızın yukarı bakan kısımları iyiliği aşağıya bakan kısımları ise kötülüğü sembolize etmektedir.

Şekil.3

Hacı Bektaş-ı Veli Türbesi'nde yer alan Süleyman Mührü

Arslanlı Çeşme: Avlunun sağ tarafında, Yusuf Bâli Çelebi'nin oğlu Bektaş Çelebi'ye konuk olan Silistre valisi Malkoç Bâli İbn-i Ali Bey'in 1554 yılında yaptırmış olduğu bir çeşme bulunmaktadır. Renkli kesme taşlardan yapılmış olan çeşmenin üç kurnası vardır. Çeşmenin suyu Çilehane Tepesi eteklerindeki bir kaynaktan gelmektedir. Çeşmenin alınlığına da H.1270 tarihli bir kitabe açılmış, bir kitap sayfası görünümünde yerleştirilmiştir.

1826'da II Mahmud zamanında yeniçeri ocakları kaldırılmıştır. Böylelikle yeniçeriliğin arkasındaki güç olan Bektaşî tekkeleri önemli bir kurumunu kaybetmiştir.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa II. Mahmud döneminde başkaldırmış ve Osmanlı devletine karşı büyük başarılar elde etmiştir. Bu dönem sonunda Osmanlı ordusu ve donanması önemli ölçüde gücünü yitirmiştir.

Bu çeşmeye Kavalalı ailesinden ve bir Mısır prensesi olan Kara Fatma Sultan tarafından 1853 tarihinde arslan heykeli gönderilmiş ve bu yüzden de çeşmeye Arslanlı Çeşme ismi verilmiştir. Çeşmenin suyu üç borudan sürekli akmakta olup, bu gözlerden biri arslanın ağzındadır.

Kemer üzerindeki kitabe; "Malgoç Bali İbn-i Ali hazretleri gaziler serdarı ol din eri, Hacı Bektaş-ı Veli'nin aşkına, eyledi, cari bu ayn-ı kevseri, tarih dokuz yüz altmış ikide teşnelikten oldu abdalın beri" ifadesi bulunmaktadır.

Sersem Ali Baba'nın buraya bir çeşme yaptırdığı, ancak bunun kaldırıldıktan sonra yeni yapılan çeşme olan Arslanağzı Çeşmesi'nin inşasından sonra kitabenin buraya konduğu bilinmektedir.

Arslanlı Çeşme'nin sağdaki duvar payesine nakledilmiş bulunan kitabesinde 962 (1544-55) yılında ünlü akıncı beylerinden Malkoçoğlu Bâli Bey tarafından yaptırıldığı belirtilmekte, cephesindeki diğer kitabeden ise 1270 (1853-54)'te ihya edildiği anlaşılmaktadır. İhya kitabesinde adı geçmeyen kişinin "Mısırlı Kara Fatma Hatun-Sultan" olduğu rivayet edilir.

Arslanlı Çeşme, sarı ve kırmızı renkli kesme taşlar ile iç içe örülmüş altı adet sivri kemere sahiptir. Osmanlı mimarisinin klasik üslup dönemine ait olmasına rağmen Memlûk etkili bir taşra üslubu sergileyen bu çeşmenin ortasında, Kara Fatma Hatun'un Mısır'dan getirttiği söylenen arslan heykeli yer alır. Batı etkisinin hissedildiği, tepesinde de "Yâ Ali" ibaresi ve Zülfikâr tasviri bulunan bu heykel, "Allah'ın Arslanı" olarak anılan Hz. Ali'yi temsil etmektedir. Bunun yanı sıra çeşmenin cephesi, üç adet lüle, beş adet on iki köşeli teslim taşı, on iki dilimli gülçeler (Hüseyin Tacı) gibi başka sembolik unsurları da barındırır.

Çift Başlı Kartal: Çift başlı kartal figürü, ilk kez MÖ 3000 yılının sonları ve 2000 yılının başlangıcında, Mezopotamya'da görülür. Zamanla bütün Orta Asya'ya yayılmıştır. Daha sonra ise, Anadolu'ya kadar uzanan evrede; çift başlı kartal, Türk medeniyetleri tarafından sevilerek kullanılmıştır. Bu pek çok sembolik anlam da yüklenmiştir. Orta Asya'da çift başlı kartal; nazarlık, tılsım, aydınlık ve güneş sembolü olarak işlenir. Sikkeler üzerinde ise; bazı hükümdarlar arma-sembol, diğer bir kısım hükümdar ise, hükmetme gücünü destekleyen, pekiştiren bir motif olarak kullanmıştır. Artuklu sikkelerinde ve Anadolu'daki Selçuklu yapılarında kullanılan çift başlı kartal simgesi, surlarda, cami ve medreselerde, saraylarda; koruyucu ve hâkimiyet sembolü olarak ve kötü güçlerden koruyucu olarak kullanılmıştır. Ayrıca çift başlı kartal motifi Bizanslılar tarafından da kullanılmıştır (<http://tr.wikipedia.org/wiki>, 2011).

Çoğunlukla masonik bir sembol olduğu bilinen bu simge Sümerler tarafından başkentlerinin simgesi olarak kullanılmaktaydı.

Çift başlı kartal resmi Kırklar Meydanı diye anılan yerin güneyinde yer alan Pir Evi'nin duvarında görülmektedir. Selçuklu, Altınordu, Arnavutluk, Bizans, Almanya ve Rus Çarlığı bayraklarında rastlanır. Sivas-Divriği'de bulunan Ulu Cami'nin dış duvarını da bu figür süslemektedir. Ayrıca Konya İnce Minareli Medresesi'ne ait olduğu düşünülen ve şu an Metropolitan müzesinde bulunan oymalı mermer taşta yine bu sembole rastlamaktayız. Bu sembolü Türk kültürünün izlerini taşıyan her yerde görmek mümkündür. Türk mitolojisinde insanlara gökyüzü ve yeryüzü yolculuklarında eşlik ettiğine inanılır. Bozkurt'tan türeme inancı kadar yaygın olmasa da bazı Türk boylarında kartaldan türeme olduğuna inanılır. Günümüzde polis teşkilatı ile Selçuk Üniversitesi'nin armasında yer almaktadır. Koruyuculuğun ve hâkimiyetin sembolüdür.

Şekil.4. Çift Başlı Kartal simgesi (<http://tr.wikipedia.org/wiki>. 2011)

SONUÇ

Türbede yer alan daha birçok sembol vardır. Balık, güvercin, geyik başı v.b. gibi bu semboller nesillere aktarılan birer bilgi şifreleridir.

Sembollerin anlamına bakıldığında Alevi-Bektaşî kültürünün çoğunu Türk sembolleri oluşturmaktadır. Hacı Bektaş-ı Veli, Şaman-İslam sentezini Türk kültürü bünyesinde birleştiren bir düşüncenin ve Türkleşen Anadolu'nun bir simgesi ve sembolü olduğunu bizlere göstermektedir.

KAYNAKLAR

- ARSLANOĞLU, İbrahim. (2001). "Alevilikte Temel İnanç Unsurları Ve Pratikler". Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi, 20, 33-134.
- ATASAGUN, Galip. (2009). "Yahudilikte Dini Sembol Ve Kavramlar". Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11, 125-156.
- BAHTİYAR, Lale. (2006). "Sufi: Tasavvufi Arayışın Dışavurumu". Çev: Mehmet Temelli. İstanbul.
- BEVAN, Edwyn. (1962). Symbolism and Belief. London-Glasgow.
- BODUR, H. Ezber. (1994). "Eski Sovyetler Birliğindeki Türk Cumhuriyetlerinde Milli Kimliğin Korunmasında Dinin Rolü". Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 1, 167-177.
- CARL, G. (1991). Liungman, Dictionary of Symbols (Magen David maddesi). Oxford, İngiltere.
- ÇAPÇIOĞLU, İhsan. (2006). "Din Sosyolojisi". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2, 231-308.
- ER, Piri. (1994). Yozgat İli Merkez Kababel Köyünde Alevî İnançları-Türk Halk Kültüründen Derlemeler. Ankara.
- ER, Piri. (1996). Çorum İli Alaca İlçesi Eskiypar Köyünde Alevî İnançları-Türk Halk Kültüründen Derlemeler. Ankara.
- GUİRAUD, Pierre. (1994). Göstergebilim. Çev: Mehmet Yalçın. Ankara.
- HİNNELLS, R. John. (1984). The Penguin Dictionary of Religions. İngiltere.
- İŞİK, Ramazan. (2004). "Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar Ve Bunlara Bağlı Kültler". İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9 (2), 89-106.
- KARAHAN, Çağatay. (2004). "Dil Dışı Gösterge Olarak Sanat/Resim". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3 (1), 75-83.

- KİMPEL, B. Franklin. (1954). The Symbols of Religious Faith. New York.
- NEŞTEROVA, Svitlana. (2011). "Mevlânâ'nın "Mesnevî" İsimli Eserinde Metaforik Anlatımın Metafizik Boyutu". Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı. Ankara.
- OCAK, A. Yaşar. (1983). "Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri". İstanbul.
- ÖZGÜR, Ahmet. (2006). "Göstergebilim". <http://www.ahmetozgur.com/> akademik/ gostergebilim. Erişim Tarihi: 25.07.2011.
- RİFAT, Mehmet. (2005). XX. yy'da Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları-1. İstanbul.
- RICOEUR, Paul. (2007). Yorum Teorisi Söylem ve Artı Anlatım. İstanbul.
- SCHIMMEL, Annemarie. (1954). "Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir? (29-31 Temmuz 1954'de Mayans'ta toplanan Alman Din bilginlerinin kongresi)". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3 (3), 67-79.
- SMITH, H. (1907). "Recent Theological Literature; "The Jewish Encyclopaedia": A Descriptive Record of the History, Religion, Literature and Customs of the Jewish People from the Earliest Time to the Present Day". The American Journal of Theology, 11 (4), 653.
- THOMPSON, Kenneth. (1993). "Durkheim, Ideology and the Sacred". Social Compass, 40 (3), 451 - 46.1
- TOSUN, Cemal. (1999). Din Hizmetlerinde İletişim Ve Halkla İlişkiler. Eskişehir.
- UNO, Harva. (1959). "Les Representation Religiuses Des Peuples Altaigues". Gallimard, 157 (2), 224-229. "Semiyojoloji". [http://www.turkcebilgi.com/](http://www.turkcebilgi.com;);
- Erişim Tarihi: 15.07.2011. "Barbaros Hayrettin Paşa Sancağı" [http://www. denizmuzeleri.tsk.tr](http://www.denizmuzeleri.tsk.tr)
- Erişim Tarihi: 08.08.2011. "Çift Başlı Kartal Sembolü" <http://tr.wikipedia.org/wiki/> Erişim Tarihi: 11.08.2011.

